

זיכרון השואה

משימותיו של מוזיאון יד ושם במאה ה-21

סוזן אורבן

"מוזיאונים רבים יש בעולם, אולם המקור הוא כאן, ביד ושם... בירושלים...
לבו ונפשו של הזיכרון היהודי."

אלי ויזל בכנס "מורשתם של ניצולי השואה", יד ושם, אפריל 2003

חשיבות הזיכרון

בספטמבר 2003 החלו אירועי היובל של "יד ושם". קודם לכן, בתחילת 2003, הוענק למרכז פרס ישראל. בתעודה צוין כי מיום שהוקם, משך מעל 50 שנה, מקדישים כל אנשי הסגל את פועלם לשימור זיכרון השואה בישראל ובעולם, מרחיבים את משימותיו של המוזיאון, והודות לו "מחקר, תיעוד ומיזמים חינוכיים משקפים היום את ערכי היסוד האינטלקטואליים של העם היהודי".
גדעון האוזנר, התובע הכללי במשפט מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן ב-1960/61, סיכם את חשיבותם של תיעוד מקיף והנצחת השואה:

על מנת להבטיח הרשעה, די היה כמובן להניח לארכיונים לדבר; חלקיק מהם די בו כדי להביא את אייכמן לדיון עשרת מונים. אולם ידעתי כי עלינו להשיג יותר מהרשעה; היינו זקוקים לעדות חיה של אסון אנושי ולאומי בממדי ענק, אף שלא היה בכך ולו הד

קלוש של מה שקרה באמת... החלטתי כי טיעוני יתבססו על... עדויות כתובות ועל עדויות מילוליות... רציתי להביא לידיעת הציבור שלנו בבית עובדות רבות ככל האפשר, ...עד כמה שניתן למסור באופן חוקי, באמצעות הליכים אלה. היה זה חיוני לשמירת יציבותו של הנוער שלנו, כי ילמדו את כל האמת על מה שאירע, שהרי רק באמצעות ידע ניתן להגיע להבנה ולפיוס עם העבר... רוב בני הנוער שלנו נולדו לתוך מצב של מדינה... במשך המאבק למענה ולא היה להם כל ידע של ממש, ולכן גם לא הערכה לדרך שבה נספו קרוביהם ושאר-בשרם. היה כאן פער בין הדורות, מקור אפשרי לתיעוב כלפי עברה של האומה. הסרת האיום אפשרית אך ורק על-ידי הארת-עיניים.

ב-1942 הציע לראשונה מרדכי שנהבי, חבר קיבוץ משמר העמק, לקרן הקיימת להקים אתר הנצחה ליהודים הנרצחים, זאת בשעה שהשואה עוד היתה בעיצומה. היישוב היהודי בא"י הכריז ב-23.11.1942 על 30 ימי אבל לזכרם של יהודי אירופה שנספו עד אז.

- באפריל ובמאי 1943 נסקרה בעיתונות הטרגדיה של גטו ורשה, אשר זעזעה את העולם והיישוב היהודי;
- בחורף 1943 פרסמה לראשונה עיתונות ארה"ב מאמרים אודות תאי גזים;
- ב-1944 הדפיסה העיתונות היהודית בא"י מאמרים מפורטים על גורלם של היהודים;

ההיסטוריונית ד"ר סוזן אורבן היא עמית מחקר ביד ושם ובאוניברסיטה העברית. מלבד נושא האנטישמיות בת-זמננו בגרמניה, עוסק מחקרה האחרון בהיסטוריה של עליית הנוער בתקופת השואה ובבריחה מאוסטריה אחרי 1945. מחקרה הקודמים עוסקים בסוגיית יהודים שהסתירו ועל יהודים קעובדי-כפייה במפעלי פולקסוואגן.

¹ Gideon Hausner, *Justice in Jerusalem*, New York, 1977, p.291.

- ב-5 ביוני 1944, כאשר הושמדו יהודי גרמניה בחיפזון קטלני, הכריז היישוב על "יום זעקה" כדי לשכנע את העולם החופשי לעצור את הטבח ההמוני;
- ב-1945, אחרי סיום מלחמת העולם השנייה, הורה הקונגרס הציוני העולמי לקק"ל לתכנן ולהוציא לפועל אתר הנצחה לקורבנות השואה. שנהבי היה חבר במועצה המתכננת ופתח שני משרדים, בת"א ובירושלים.

למוזיאון שנפתח היה חומר רב להצגת ההיסטוריה של השואה. כתובים של ילדים, זקנים וצעירים, רבנים והיסטוריונים, סופרים ואמנים, שוכני גטאות ומחנות ריכוז, כגון מי שנמנו עם ה"זונדר-קומנדו" במשרפות, חברים וחברות בקבוצות פרטיזנים או בקבוצות התנגדות אחרות.

ב-1944 החלו הסוכנות היהודית ושלטונות המנדט הבריטי בפעולות לאיסוף עדויות מיהודים ניצולי שואה. מי שנחלצו מן ההשמדה מסרו לא רק עדויות אישיות אלא גם את שמות הרוצחים והסייענים. תיקים אלה נמסרו למוסד דאז, שהיה אחראי לעלייה ב', העלייה הבלתי חוקית, וכן לבריטים שמסרו אחרי-כן את התיקים לממשל האמריקאי. יותר מ-700 שמות של משתפי-פעולה ושל רוצחים נמצאו הודות לכך.

אחרי השחרור הוקמו ועדות היסטוריה במחנות העקורים ונאספו עדויות; לוחמי גטאות לשעבר הקימו קיבוצים בישראל עצמה, כגון קיבוץ לוחמי הגטאות; בנייני ציבור ורחובות נקראו על שם קהילות שנכחדו ויהודים מפורסמים שנספו בשואה.

אחרי הכרזת העצמאות ב-1948 עמדו מלחמת העצמאות, המאבק נגד צבאות ערב והמאמץ להגן על עצם קיומה של המדינה בראש סדר העדיפויות. פרויקט מרכז ההנצחה נדחק לפי שעה לשוליים.

דפי עדות

ב-18 במאי 1953 חוקקה הכנסת את "חוק יד ושם". אתר ההנצחה תוכנן כמקום בו יישמר זכרם של היהודים שנרצחו, הקהילות שנכחדו, לוחמי ההתנגדות, פרטיזנים וחסידים אומות העולם, ובו יוקם ארכיון מרכזי – **יד ושם** – אשר שמו לקוח מספר ישעיהו נ"ו, ה': "ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות, שם עולם אשר לא יכרת". זהו אתר ההנצחה המרכזי בעולם לזכרם של שישה מיליון היהודים שנרצחו. משנת 1959 אחראי יד ושם גם לפעילויות יום השואה בישראל, מדי שנה בכ"ז בניסן.

ב-1957 החל המוזיאון לפעול בהר הזיכרון בירושלים, ומאז כל תשלובת הבניינים, המוזיאונים, אתרי ההנצחה והאוספים עוברים שינויים מתמידים. אנדרטות ועבודות אמנות הוקמו שוב ושוב, ומתחילת שנות התשעים הוקמו בניינים חדשים. הארכיונים והמוזיאונים, הספרייה והיכל השמות קשורים קשר הדוק לביה"ס הבינלאומי ללימודי השואה ולמכון הבינלאומי לחקר השואה בירושלים. מאות אלפי צילומים, מעל 6 מיליון מסמכים ואלפי סרטים ועדויות משמשים למחקר ולפיתוח חומר חינוכי.

בימים אלה ממש, מארס 2005, נפתח המוזיאון ההיסטורי החדש הכולל את היכל השמות, שם שמורים דפי העדות. המוזיאון הישן, שנחנך ב-1973 כאחד ממוזיאוני השואה הראשונים בעולם, נראה לאחר 30 שנה כחסר השראה, יעיל, אך אינו נוגע ללב. סיפור השואה הוצג בו בצורה כרונוולוגית ורצינית, אולם לא היו בו סיפורים אישיים ולא הוצגו בו פריטי אמנות שימושית וחפצים הפותחים חלון אל אותם זמנים וגורלם. המוזיאון המשולש החדש, הבנוי בטון, תוכנן על-ידי משה ספדי, מי שתכנן גם את אתר הזיכרון לילדים, ולהבדיל, את נמל התעופה בן-גוריון החדש.

הבניין, שאורכו כ-200 מ', מקצר את הדרך בהר. הוא מעין מסע בזמן המבודד את המבקר מן העולם החיצון ומושך אותו אל תהום ההיסטוריה. המבקר מונחה במורד המסדרון ומובל בבירור אל "חפירות" החצובות לצדו. כל חפירה במסדרון המשולש מתארת נקודת מפנה היסטורית, המתוארת באמצעות סיפור אנושי ופריטי אמנות שימושי. כמאה מסכי וידאו מציגים עדויות של ניצולים. תיבות מתכת שחורות – חפצים מבודדים ומטרידים – מכילות עובדות היסטוריות על מבצעי הזוועות. קירות המוזיאון נטולי צבע או גימור כלשהו. המשטח האפור מזכיר אפר. בקצה הדרך נפתח היכל השמות החדש, המעוצב כחרוט. בתוך החרוט נראים חלקים וצילומים של כמאה דפי עדות, המשתקפים במים שלמרגלותיו. מסביב מונחים על מדפים תיקי העדויות, ועוד מדפים ריקים הממתנינים למילוי. כשלושה מיליון שמות נאספו משך 60 השנים האחרונות, ויש בו מקום לשלושה מיליון נוספים, שאינם ידועים עדיין.

דפי העדות הם משימה – להשיב ליהודים שנרצחו את שמותיהם, פניהם וגורלותיהם האישיים: "לכל איש יש שם". היציאה מן ההיכל אל מרפסת התצפית של המוזיאון, המשקיפה אל הגבעות שמסביב לירושלים, גורמת למבקר לנשום באנחת הקלה.

אבנר שָׁלוֹ הוא מנהל "יד ושם". הוא מסב לבנו לכך כי "יד ושם" אינו מעוניין להעביר מסרים כאלה ואחרים, אלא למסור – באופן אובייקטיבי ככל האפשר – את ההיסטוריה של השואה מנקודת מבטם של הקורבנות. לא העובדות היבשות המספריות כי אם ההיסטוריה של הקורבנות ומה שעלה בגורלם הם הנמצאים במוקד ההתעניינות. אין כל מצע אידיאולוגי לפיו פועל "יד ושם", אולם המסקנה ברורה: **יש להגן ולשמור מכל משמר על ערכים אנושיים, כבוד אנושי וחירות**. "יד ושם" מבקש להשתתף בהשגת יעד כלל-עולמי זה באמצעות תוכניות החינוך המקיפות שלו. אולם גם שָׁלוֹ יודע כי במאה ה-21 אין די במוזיאון חדש.

תוכניות חינוכיות

התמודדות עם הכחשת השואה ומזעורה והצורך בהגנה על ערכים אנושיים הם יעדים לתוכניות החינוך של "יד ושם". היעד המרכזי הוא להפיץ ולהעמיק את הידע על השואה ועל החורבן, ולתאר את הפלורליזם והמגוון של החיים היהודיים באירופה שלפני המלחמה. איש לא יבין לעולם את הטרגדיה היהודית, אם העולם שנחרב יישאר בלתי-נודע.

"היכל השמות" במוזיאון יד ושם.

- מתחילת קיומו ליווה "יד ושם" את כל פעולותיו בחוברות וספרים לבתי-ספר ולאוניברסיטאות. עתה נוספו לחומר המודפס גם תקליטורים וסמינרים מקוונים.
- משנת 1968 נערכים ב"יד ושם" כנסים בינלאומיים בהשתתפות אנשי אקדמיה מכל העולם. ביה"ס הבינלאומי ללימודי השואה, המרכז למחקר אקדמי והארכיונים, פועלים בשיתוף-פעולה הדוק עם אנשי אקדמיה נודעים מן הארץ ומחול. בכל שנה מזמינה מועצת המנהלים ארבעה אנשי אקדמיה מכל העולם להצטרף כעמיתי מחקר למרכז למחקר, ומציעה שתי תוכניות לפוסט-דוקטורט.
- המאמצים החינוכיים כוללים גם סמינרים למחנכים המגיעים ממוסדות יהודיים ולא-יהודיים בכל רחבי העולם. בחמש השנים האחרונות גוברת החשיבות של מתן מענה לשאלותיהם של תלמידים בנוגע לאנטישמיות ה"חדשה" או לסכסוך במזרח-התיכון – נושאים הנקשרים שוב ושוב אל השואה. תלמידים רבים משויים את השואה אל מצבם של הפלשתינים או שואלים את השאלה ה"אופיינית": מדוע יהודים / ישראלים מתנהגים עתה כפי שהתנהגו הנאצים. קשה לפעול נגד השקפות כאלה, בעיקר אם המורים שותפים להן.

המאה ה-21 צופנת בחובה אתגרים רבים ל"יד ושם". ניצולי השואה הולכים ונפטרים, ובעוד שנים ספורות לא יהיה מי שיספר לצעירים על טראומת השואה מתוך סיפור אישי. פעולת החינוך צריכות להתפתח ולהביא נתון זה בחשבון.

מסד נתונים מקוון

בנובמבר 2004 הועלו לאתר האינטרנט של "יד ושם"² כשלושה מיליון שמות של יהודי אירופה שנרצחו בשואה. מעתה הם זמינים לכל מי שמתקשר לאתר www.yadvashem.org.il ומשם ל-Central Database of Shoah Victims' Names. כותרת-המשנה למאגר היא ציטטה ממכתבו של דוד ברגר הצעיר, לפני שחוסל בוויילנה ב-1941: "אם יקרה משהו, הייתי רוצה שיהיה אדם שיזכור כי חי משהו בשם דוד ברגר". כשני מיליון שמות נלקחו מדפי העדות שנאספו על-ידי "יד ושם" מ-1955 ואילך. מיליון הנוספים נאספו ממקורות ארכיוניים אחרים ומפרויקטים של מחשוב בכל רחבי העולם. מסד הנתונים כולל יותר מ-1.2 מיליון שמות מפולין, יותר מ-225 אלף שמות מגרמניה, כ-200 אלף מבריה"מ לשעבר, ומאות אלפי שמות ממדינות אחרות.

מסד הנתונים מתעדכן על בסיס תקופתי, והוא מלווה בתכנית "סיפורים מאחורי השמות", סיפורים אישיים ומלאי חיים, שיש להם ערך חינוכי חשוב לדורות הבאים, לאחר שאחרון הניצולים ילך לעולמו. מסד הנתונים מאפשר לכל אחד לחקור באופן אישי לגבי קרובים שגורלם טרם נודע. "סיור מודרך" מאפשר למשתמש לעקוב אחר סיפורים מתוך דפי העדות, ללמוד עוד פרטים ולקבל קישורים למידע אודות היסטוריה יהודית בלודז', למשל, או על מחנות המוות באושוויץ, חלמנו ואחרים. במקרים רבים יש מידע על האיש שנשפה.

"סיור אישי" מציע מספר קורות חיים נבחרים. ישנן כבר 4 דוגמאות המוסרות מידע על ההיסטוריה ועל החיים שלפני המלחמה. קישורים שונים מחברים את המשתמש אל "מרכז המידע על השואה", אליו ניתן להיכנס דרך "שערי הידע". מידע רב ביותר, חומר ארכיוני, חפצי אמנות שימושית, אמנות, תצוגות מקוונות וכיו"ב עומדים לרשות המשתמש. החיפוש קל וידידותי; ניתן להקליד את שמו ושם משפחתו של הקורבן, או שם שלפני נישואיו, שם עיר או כפר בו התגורר האדם המבוקש לפני או במשך תקופת השואה. מוצגות התאמות מלאות או כמעט מלאות, ואפשר להשתמש גם ב"חיפוש מתקדם" ולהקליד בכתיב פונטי שמות, שמות נרדפים וכינויים, תאריכים וכד'.

מסד הנתונים הוא גם הבעת מחאה נגד מכחישי השואה ומי שמנסים למזער את השואה וייחודה, או משווים אותה אל הסכסוך הפלשתיני-ישראלי. במקרה הגרוע מנוצלת השואה באופן ציני להשוואות בין הישראלים לבין הנאצים.

² מידע ובסיס-נתונים: מוזיאון יד ושם, ת.ד. 3477 ירושלים, 91034 www.yad-vashem.org.il

מסד הנתונים והקישורים אל מרכז המקורות יכולים להוכיח את האבסורד שבהשוואות אלה, בתנאי שקיימת פתיחות ללמוד ולהתמודד עם דעות קדומות.

האם ייעודו של אתר הנצחה לשואה הוא מלחמה באנטישמיות ה"חדשה"?

האנטישמיות הצוברת עתה תנופה באירופה, הולכת יד ביד עם מזעור / הכחשת השואה ומעלה שוב קלישאות ודעות קדומות אנטישמיות מסורתיות, כגון תיאוריית הקונספירציה והדמוניזציה של היהודים וישראל. ברור כי לימוד השואה, כפי שעושה זאת "יד ושם" מזה עשרות שנים, הוא רק דרך אחת, לא מספקת, על מנת להיאבק באנטישמיות ואנטי-ציונות ההולכות ומתפתחות בקרב צעירים המצטרפים לקבוצות שמאלניות, ימניות או מוסלמיות.

במדינות רבות באירופה ניתן לעקוב אחר "אחוזה" חדשה יחסית בין קבוצות ימין קיצוני לבין קבוצות של איסלאם פונדמנטליסטי, והם העומדים בדרך כלל מאחורי פעולות כגון חילול בתי-עלמין וכתובות גרפיטי בנוסח *Juden raus!* במקביל נמשכים צעירים רבים לקבוצות שמאלניות, כגון תנועת השלום שזכתה לחשיבות אחרי 2001, או ATTAC – קבוצה כלל-אירופית המתנגדת לגלובליזציה. האנטי-ציונות היא בעיה חריפה בקרב תנועות אלו, וקשורה גם אל מגמת ה"נאציפיקציה" והדמוניזציה של ישראל. השוואת ישראל אל הרייך השלישי ויהודים לנאצים פותחת פתח להכרזת היהודים כרשעים, ננסללת הדרך לדה-לגיטימציה ולבידודה של ישראל, ובמקרה הגרוע ביותר, לדרישה לחיסולה של ישראל ה"רשעה".

"יד ושם" הוא חבר ב"כוח המשימה לשיתוף-פעולה בינלאומי בלימוד השואה", שנוסד ב-1998 ונציגו הוא ההיסטוריון הנודע והיועץ האקדמי יהודה באואר, מי שהיה ראש מרכז המחקר הבינלאומי. משנת 2000 "המזרח-התיכון נגוע בתחייתה של אלימות המשתקפת בקיצוניות פונדמנטליסטית קטלנית על בימת העולם כולו. בו-בזמן עומד העם היהודי בפני גל חדש של רטוריקה אנטישמית ואנטי-ציונית".³

לאחר שהוברר כי האיום נגד העם היהודי בכל רחבי העולם והדמוניזציה של ישראל מתקשרים יותר ויותר לשואה, החליט "יד ושם" להגיב. בכנס שקיים ב-2003 נאספו מומחים מובילים כגון דינה פורת ואחרים, על מנת לדון בניצול לרעה של השואה וכיצד יכול "יד ושם" לפעול נגד תופעה זו. ישראל גוטמן, היסטוריון ב"יד ושם", הזהיר כי לאנטישמיות שהחלה בשנת 2000 יש אופי ומימד גלובלי, והדגיש כי תיאוריות הקונספירציה המופצות בכל רחבי העולם מאז ה-11 בספטמבר, מביסות על הרעיון הישן של "הפרוטוקולים של זקני ציון"; פורת הסבירה כי אנטישמיות בנויה מיסודה על תיאוריות קונספירציה שלא נעלמו מעולם אלא הגיעו עתה לשיא חדש; שְלו היה שותף לדעה זו, ואמר כי "תעמולה ערבית פונדמנטליסטית סיעה כמובן לגל חדש זה בשתי דרכים עיקריות: הכחשת

השואה ושימוש במושגי השואה נגד ישראל".⁵ בני הנוער המוסלמי באירופה מושפעים מאוד מתעמולה זו, ולעתים קרובות הם אחראים להצתות בודון ולעברות נגד יהודים. חשד זה אומת בוודאות כאשר "המרכז לחקר האנטישמיות" (Zentrum fuer Antisemitismusforschung) באוניברסיטה הטכנית של ברלין פרסם ב-2002 את תוצאות הסקר "ביטויי אנטישמיות באיחוד האירופי" שעשה עבור EUMC, "המרכז האירופי למעקב אחר גזענות ושנאת זרים" (European Monitoring Center on Racism and Xenophobia) בווינה. הסקר אישר כי מלבד האיום הברור מצד האנטישמיות ה"רגילה" של האגף הימני, גם למוסלמים ולקבוצות פרו-פלשתיניות יש תפקיד מכריע. יתרה מזאת, קבוצות שמאלניות ומתנגדי הגלובליזציה כגון ATTAC מתוארות כאנטישמיות במידה זו או אחרת.

הדעות חלוקות בשאלה אם על "יד ושם" לקחת חלק במלחמה נגד האנטישמיות, או אם לא מוטב שימשיך להתמקד במשימותיו החינוכיות בנושא השואה וכיצד ללמד היום את העבר. לאחר דיונים ממושכים החליט שְלו כי "יד ושם" ממשיך לחזק את הגופים הלוחמים באנטישמיות על-ידי הספקת חומר מדויק ומחקרים עכשוויים אודות השואה. כמו-כן אנו מכינים עזרי לימוד ופעילויות הסברה... כדי לטפל באירועים האחרונים.⁷ רוברט רוֹזט, מנהל הספרייה ב"יד ושם", כתב ב-2004, לאחר ש"יד ושם" החל להיות מעורב במלחמה באנטישמיות:

הצגתם של ישראל ויהודים כאויב הגדול לשלום או כמקור לכל פגע רע בעולם, היא גירסה חדשה של המנטרה הנאצית הנושנה: 'יהודים הם אסוננו' – חומר גלם לתעמולה של היטלר שהובילה בסופו של דבר לאימי השואה... הואיל והגישות כלפי היהודים הן לעתים קרובות נייר לקמוס הבוחן את הסובלנות החברתית, הרי ששנאה מבוצרת וגוברת זו מציבה איום חמור ביותר לדמוקרטיה בעולם... יש להילחם באנטישמיות באמצעות לימוד רציני ונרחב אודות השואה... "יד ושם" ערוך ומוכן לקדם כל יוזמה חינוכית רצינית להילחם בכוחות השנאה המזכירים כל כך את הכוחות שהובילו לשואה.

בין הפרסומים הראשונים שהציע "יד ושם" היה עלון קטן שהסביר מדוע השואה היא ייחודית ומדוע השוואת השואה לסכסוך הפלשתיני-ישראלי היא שימוש לרעה בשואה. כמו-כן פותח מערך שיעור ליום הזיכרון לשואה בארצות אירופה, תחת הכותרת: "לזכור את השואה ולהילחם בשנאת-זרים". ניתן להשיג את מערך השיעור באמצעות האינטרנט.

לאה גולדשטיין, עורכת מגזין "יד ושם", כתבה בקיץ 2004 מאמר על "מלחמה באנטישמיות: אסטרטגיות לשינוי", המוכיח בעליל כי "יד ושם" החליט לפעול בגלוי נגד האנטישמיות ה"חדשה".⁹

מאחר שאנטישמיות בת-זמננו כוללת הזיות השמדה ויסודות של רצח-עם, שומה על "יד ושם" להתגבר על היסוסיו ולפעול שכם אחד עם מוסדות ישראליים נגד האנטישמיות. נציגי "יד ושם" מגנים בריש גלי פעולות אנטישמיות וכל התבטאות אנטישמית של פוליטיקאים ואינטלקטואלים.

³ קובי ריבלין, השואה: כלי לאנטישמיות מחודשת; במגזין המקוון של יד ושם, 2004;

<http://www.yadvashem.org/about_yad/magazine/data6/antisemitism.html>

⁴ מכון סטפן רות (Roth) לחקר אנטישמיות בת-זמננו וגזענות, אוניבר-סיטת ת"א.

⁵ דינה פורת, מצוטטת אצל ריבלין במגזין המקוון של יד ושם, 2004.

⁶ אתר ה-EUMC מציג את המחקר וחומר נוסף: <<http://eumc.eu.int>>

⁷ אבנר שְלו מצוטט אצל ריבלין במגזין המקוון של יד ושם, 2004.

⁸ רוברט רוֹזט במגזין יד ושם מס' 32 ובמגזין המקוון.

⁹ לאה גולדשטיין, במגזין יד ושם מס' 34, 2004 וגם במגזין המקוון:

<http://www.yadvashem.org/about_yad/magazine_new/mag_34/combating.html>

באוקטובר 2003 הכריז מי שהיה אז ראש-ממשלת מלזיה, מוחמד מאהטיר, הכרזות אנטישמיות בפסגה האיסלאמית. הוא דיבר על "קונספירציה יהודית נגד העולם" ועל "הכוח הכמעט שטני" של היהודים ה"ישולטים" בעולם. מאהטיר דיבר בבירור נגד יהודים, ולא רק נגד ישראל. רוב המדינות ונציגיהן שמרו על שתיקה. נציגיהן של 57 המדינות שהשתתפו בפסגה הגיבו בתשובות.

אבנר שלו פנה אל מזכ"ל האו"ם, קופי אנאן, כדי שיוקיע ויגנה את ההכרזות האלה. הוא אף הוסיף כי "סטריאוטיפים אנטישמיים שבו ונעשו מקובלים בעולם. הפעם הם מעורבים גם באנטי-אמריקניות, אנטי-מערביות ואנטי-גלובליזציה... התשובה היא חינוך, שהוא המכשיר בידי האנושות כדי לשמור את הביקורת בגבולות השיח הלגיטימי ולמנוע מדברי הסתה להפוך לפעולות של רצח-עם".

בנובמבר 2003 העלה סקר דעת-קהל באיטליה כי 11% מן האיטלקים מאמינים שהיהודים משקרים כשהם טוענים כי מיליונים נרצחו בתאי גזים, 22% קבעו שיהודים איטלקיים "אינם איטלקים אמיתיים" ו-8% סבורים שעל היהודים האיטלקיים לעזוב את המדינה. "יד ושם" הגיב וקרא לממשלת איטליה להגביר את מאמצי החינוך ולהדק את השותפות עם "יד ושם" במלחמה בבורות ובהכחשת השואה, תוך שימוש בכל אמצעי התקשורת.

ימים ספורים לאחר פרסום הסקר באיטליה פורסם סקר נוסף בשבועון הגרמני דר שטרן, שהעלה כי 23% מתושבי גרמניה מחזיקים בגישות אנטישמיות, 28% מאמינים כי ליהודים נודעת השפעה רבה מדי על העולם, ו-61% סבורים שהגיע הזמן להפסיק לעסוק בשואה. אף שנציגיה של גרמניה מתבטאים בגלוי נגד אנטישמיות, חלה במשך חמש השנים האחרונות עלייה מפתידה באנטישמיות הבוטה בגרמניה.

אבנר שלו הגיב על סקר זה: "אנטישמיות זו, שבעבעה בשקט מתחת לפני השטח של החברה הגרמנית והאירופית אחרי השואה, מתחילה שוב לרתוח בגלוי... תופעות אלה הן סכנה אמיתית לחברות הדמוקרטיות, של גרמניה בפרט ושל אירופה בכלל". האחוזה הגבוהה של גרמנים הרוצים להפסיק לעסוק בשואה לא מנע משלו להציע גם במקרה זה את אותם כלים חינוכיים שהציע גם למדינות אחרות.

בדצמבר 2003 הוכיח ה-EUMC, "המרכז האירופי למעקב אחר גזענות ושנאת-זרים" בווינה, כי האנטישמיות מתעוררת לחיים ונעשית מקובלת יותר ויותר בכל אירופה. "יד ושם" קרא לאיחוד האירופי להכפיל את המאמצים החינוכיים במלחמה באנטישמיות, והכריז כי דמוניזציה והתקפות על יהודים יערערו את יסודות הציוויליזציה.

לאחר התבטאויותיו האנטישמיות של מיקיס תיאודוראקיס בנובמבר 2003, שעליהן חזר ואף הוסיף בריאיון שהעניק לעיתון הארץ ב-30 באוגוסט 2004, הגיב יו"ר "יד ושם", אבנר שלו: "הכרזותיו של מר תיאודוראקיס הן תסמין של הצפה שיטתית של אירופה בהסתה נגד העם היהודי ונגד מדינת ישראל. הסתה זו מזינה את האנטישמיות הסמויה שהיתה רדומה באירופה מאז השואה". שלו הדגיש כי: "גרועה יותר מההכרזות עצמן היא השתיקה מחרשת האוזניים של שרי החינוך

והתרבות היווניים... שתיקה זו היא הוכחה כי דעות קדומות והשקפות לא לגיטימיות זוכות להסכמה שבשתיקה... אירופה חייבת להילחם במגמה זו במערכה חינוכית גדולה, תוך התמקדות בהוקעת הבורות המובילה לאנטישמיות ולגזענות".

שבועות מספר אחרי הריאיון עם מיקיס תיאודוראקיס והמחאות שעורר, בעיקר בישראל, פרסם הגיואיש כרוניקל סקר שנערך בבריטניה והוכיח כי תיאוריות קונספירציה ואנטישמיות מעוגנות גם שם. 18% מן הבריטים מאמינים בהשקפות אנטישמיות, 15-24 אחוזים סבורים כי ליהודים נודעת השפעה רבה מדי – ואחד מכל שבעה בריטים סבור כי יש הגזמה בממדי השואה. שלו הגיב באומרו: "אנו רואים בבירור כי הגל הנוכחי של שנאת-יהודים מבוסס בעיקר על סילוף העובדות בנוגע לשואה, ומזעור חשיבותה".

בינואר 2004 הוצג הספר הראשון בנושא האנטישמיות ה"חדשה" באירופה: קריסת המיתוסים של אירופה: מקורות מתקופת הפוסט-שואה לאנטישמיות של ימינו. הספר ראה אור בשיתוף עם "מרכז ירושלים לענייני ציבור" ועם "הקונגרס הציוני העולמי". היסטוריונים ואנשי מחקר כגון יהודה באואר, דוד בנקיר ודבורה ליפשיטט היו בין התורמים לספר שזכה להד נרחב.

באפריל 2004 נערך בברלין כנס OSCE -- Organization for Security and Co-operation in Europe ולשיתוף פעולה באירופה", בנושא האנטישמיות באירופה. אבנר שלו ויהודה באואר השתתפו בכנס.

ב-5 ביולי 2004 נערך דיון פומבי בנושא: "אנטישמיות – מה עלינו לעשות עתה?" בהשתתפות ראשי "יד ושם" והליגה נגד השמצה. נדונו היבטים שונים של המלחמה נגד אנטישמיות. יהודה באואר ביטא בדברים קשים וברורים את דעתו כי על העולם להגיב ולא לשמור על שתיקה נוכח הרמה המסוכנת שאליה הגיעה האנטישמיות בת-זמננו. הוא הדגיש כי ממעייטים בחשיבות מגמתה של האנטישמיות המובילה לרצח-עם, דהיינו, לקראת עולם "מטוהר" ממדינת ישראל.

תערוכה ניידת

ב-2004 נתן שרנסקי, השר לענייני התפוצות, הציע ל"יד ושם" להצטרף ל"פורום לתיאום עולמי של המאבק נגד האנטישמיות" שנוסד על-ידי שרנסקי ואחרים, ולהשתתף במגוון פעילויותיו. ב"יד ושם" נערכו דיונים ממושכים בשאלה אם אכן ראוי להיות קשורים רשמית לפורום כזה, וכתוצאה מכך לעזוב באורח כלשהו את יעדיו המסורתיים – חינוך ומידע על השואה וכן מחאות פומביות נגד סקרים וביטויים אנטישמיים.

בסופו של דבר החליט המרכז להשתתף במלחמה נגד אנטישמיות בת-זמננו בכך שנטל על עצמו את היעד החינוכי הכולל תכנון, פיתוח וביצוע תערוכה המיועדת לאירופה, בנושא האנטישמיות האירופית. התערוכה תוכננה לפי הקווים המנחים כדלהלן:

- להניח על סדר-היום הציבורי באירופה את הפגיעה ביהודים ובישראל הנגרמת על-ידי אנטישמיות בוטה, ולהסביר כיצד מערערות תופעות אלה את ערכי היסוד הליברליים שעליהם מתבסס האיחוד האירופי.

התגובות מאירופה – סייגים נגד "יד ושם"

הואיל והאנטישמיות העכשווית באירופה היא כה גלויה לעין וכה רבת-פנים עד כי ארגונים יהודיים באירופה אינם יכולים עוד לעמוד בפניה בכוחות עצמם, החליט "יד ושם" להצטרף למלחמה. אולם יש להבהיר לאירופאים עצמם כי המלחמה נגד אנטישמיות אינה רק מטרתם של היהודים, אלא אינטרס משותף לכל אנשי אירופה, שהפיקו את הלקחים משתי מלחמות העולם ומן השואה. אירופה בנויה על האמונה בזכויות האדם. עם-זאת, במהלך השנים האחרונות, בכל פעם שאבנר שלו פנה אל מדינות אירופיות – נציגיהן, מוריהן או אל הסגל במוזיאונים ובאתרי ההנצחה – היתה קריאתו בבחינת קול קורא במדבר, או שקיבלה תגובות שליליות.

לעתים קרובות אין למדינות ולמוסדות באירופה עניין במערכי-שיעור חינוכיים ובמידע שמוסר ארגון ישראלי כדוגמת "יד ושם". הרתיעה מפני "לימוד" אודות השואה, האנטישמיות, סכנת הנאציזם וקיצונים-ימניים מפי גופים יהודיים-ישראליים, גדולה עד כדי כך שקיימת התנגדות רבה בקרב אנשי ההוראה והחינוך באירופה מפני השתתפות בסמינרים של "יד ושם" ומפני הכללת החומר הלימודי שלו בתכנון שיעורים על השואה ועל הרייך השלישי. למדינות כמו גרמניה, איטליה, צרפת, ספרד, דנמרק ואחרות, יש ייצוג מועט בסמינרים, בכנסים או במאמצים להקמת קבוצות מומחים או צוותי-משימה במדינות שונות.

לא רק ההסתייגות מקבלת "שיעורים" מישראלים, אלא גם ההיסוס להיכנע למיתוס של החברה ה"רב-תרבותית" וכן והפחד מחמת זעמם של הפורעים המוסלמים. כל אלה הם מכשולים המונעים שיתוף-פעולה נרחב בין אירופה ל"יד ושם" בלימוד השואה ובמאבק נגד האנטישמיות.

"יד ושם" מציע מגוון רב של תוכניות השתלמות וחומרי הדרכה, הוראה וחינוך, ובכנס הראשון של OSCE בנושא האנטישמיות שנערך בברלין באפריל 2004, נשמעה קריאה להכין תוכניות כאלה, כמו גם קריאה לשיתוף-פעולה בין מדינות אירופה במלחמה נגד האנטישמיות. "יד ושם" מציע תוכניות באירופה וכן כנסים וועידות כל-אירופיים, אולם ההיענות דלה.

"יד ושם" התייצב על מסלול המלחמה באנטישמיות ה"חדשה", והוא מציע ונענה לכל מבוקשם של מועצות וארגונים אירופיים רשמיים. אולם נראה כי אירופה אינה מעונינת להקשיב וללמוד. ■

האנטישמיות מחריבה את שורשי הרעיון הליברלי של אירופה;

● לעומת אירופה "הרשמית", המגנה אנטישמיות ומציגה את הליברליזם המסורתי, יש די והותר ביטויים – רשמיים ובלתי-רשמיים – המעידים בבירור, כדבריו של רוברט ויסטריך¹⁰, כי: "משהו רקוב בממלכת אירופה";

● חשוב להראות בתערוכה כזו כי יש הבדל בין ביקורת לגיטימית על מדיניותה של ישראל, לבין ביקורת אנטישמית, גזענית ולא לגיטימית;

לסיכום, אחרי הצגת המסורת הליברלית, הריסתה הזוחלת על-ידי אנטישמיות, התוצאות השונות של האנטישמיות העכשווית, יסודותיה וסכנותיה, התערוכה מעמתת את המבקר עם השאלה: "האם אתה רוצה לחיות באירופה כזו?"

למרות פרויקטים ופעילויות ציבוריות בנושא האיום שמציגה האנטישמיות, "יד ושם" ומדינת ישראל אינם רוצים לתת תשובות קבועות ושלמות, אלא רוצים לגרום לאירופאים לחשוב בעצמם על ההשקפות והדעות הקדומות שלהם. אם, כתוצאה מכך, יתחילו אנשים לעשות משהו נגד אנטישמיות, כי אז הושגה המטרה החינוכית.

האנטישמיות היא רק צעד ראשון לקראת ערעורו של כל רעיון אירופה המאוחדת. ההיסטוריה מוכיחה כי שנאת-יהודים מלווה תכופות בשנאת-זרים בכלל. גם מיעוטים אחרים באיחוד האירופי, כגון צוענים או הומוסקסואלים, הם עתה יעדים לגזענות ולחוסר סובלנות. מפלגות ימין קיצוני מנצלות את ה"הזדמנות" של הלך-רוח ציבורי מסוים כדי להיבחר לפרלמנטים בערים ובמדינות באירופה. להזכיר לאנשים כי גזענות באה בעקבות האנטישמיות, אין פירושו להמעיט בערכה של השואה. מודגש בעליל כי לאנטישמיות אופי ייחודי ומיוחד ואילו גזענות היא עניין אחר, אולם אנטישמיות היא מאז ומתמיד מעין נייר לקמוס לבדיקת מדינות ליברליות.

התערוכה תתחיל את דרכה בגרמניה ומשם תנדוד ברחבי אירופה. תערוכה זו, וכל המאמצים הנוספים שעושה "יד ושם" במשך חודשים ושנים, יחד עם פעילויות של מדינת ישראל וארגונים יהודיים בחו"ל, הם במידה מסוימת צלצול האזהרה האחרון לאירופה. אם האנטישמיות העכשווית תתגבר ותעבור שלב מסוים, הדבר יוכיח כי נשקפת סכנה חמורה ליציבותה הפוליטית, המוסרית והחברתית של החברה האירופית. רעיונות הדמוקרטיה והחירות נשחקים בהדרגה.

¹⁰ Robert Wistrich, "Something is Rotten in the State of Europe": Anti-Semitism as a Civilizational Pathology, An Interview with Robert Wistrich, Jerusalem Letter and Jerusalem Letter / Viewpoints No. 25, 1 October 2004 / 15 Tishrei 5764.
רוברט ויסטריך, "משהו רקוב בממלכת אירופה": אנטישמיות כתפולוגיה של הציוויליזציה, ריאיון עם רוברט ויסטריך, Jerusalem Letter and Jerusalem Letter / Viewpoints No. 25, באוקטובר 2004 / ט"ו בתשרי תשס"ד.

מחקר יסודי של הדעה הקדומה וההאשמה האנטישמית הוא רב ערך ליהודים עצמם, שאינם יורדים לשורשי הטינה שהם מעוררים.

ה.ג. ולס

במכתב אישי לנורמן מקינזי